

El romànic de la vall de Boí

Text: Mireia Ibáñez Xifra

LAUREN SANSSEN

JOSEP BARBERO

PATRONAT DE TURISME DE LA DIPUTACIÓ DE LLEIDA

Al costat de l'excel·lent entorn natural de la vall de Boí es pot descobrir la gran qualitat artística del romànic que es desenvolupà als comtats catalans entre els segles XI i XII. Un conjunt format per nou temples declarats Patrimoni Mundial de la Humanitat per la UNESCO.

Qualsevol bon aficionat a la muntanya coneix o ha sentit parlar de la bellesa d'aquesta vall pirinenca. Al costat d'aquest entorn es troben grans atractius: el paradís d'aigua a Aigüestortes, les famoses i curatives aigües termals, una cuina ancestral, la peculiaritat de les seves festes i celebracions i la possibilitat de practicar diversos esports. A la vall de Boí també es conserva un dels conjunts d'esglésies romàniques més importants d'Europa, que per la seva modestia moltes vegades pot passar desapercebut. ¿Sabem valorar-ne la qualitat? ¿Sabem entendre'n la iconografia? ¿Podem sentir-ne l'impacte?

LA DESCOBERTA DEL ROMÀNIC

L'any 1904 l'arquitecte modernista Lluís Domènech i Montaner (1849 – 1923) va visitar les esglésies romàniques de la vall de Boí. El seu viatge s'emmarcava dins el moviment de l'excursionisme científic, que aprofitava la xarxa ferroviària naixent per recórrer el país.

Per orientar-s'hi són imprescindibles les guies. Entre el 1892 i el 1900 el Centre Excursionista de Catalunya publicà les Guies Itineràries d'Artur Osona. L'arquitecte va recollir dibuixos i comentaris per a l'elaboració d'una monografia sobre el romànic català. Aquestes anotacions –mostrades recentment en una exposició al MNAC– manifesten el seu interès per una visió conjunta de la plàstica romànica.

Els tres conjunts murals de les esglésies de la vall de Boí van ser visitats tres anys més tard en una missió organitzada per l'Institut d'Estudis Catalans, dirigida per Josep Puig i Cadafalch.

L'interès per l'època romànica era el resultat de l'esperit de la Renaixença, que tenia la voluntat de difondre el país i definir i reivindicar una identitat pròpia. Però el mateix intent per salvaguardar el patrimoni arquitectònic i artístic va estar a punt de posar en perill les pintures murals, ja que en ser estudiades i publicades va augmentar l'interès pel comerç de l'art durant les primeres dècades del segle XX, i les pintures de Santa Maria de Mur, per exemple, van ser arrencades i exportades als Estats Units.

La Junta de Museus va reaccionar i va frenar aquesta operació. Poc després, es va decidir que les pintures serien traslladades a Barcelona i instal·lades en un museu. L'operació es va dur a terme entre els anys 1919 i 1923.

ELS ERILL, ELS SENYORS FEUDALS

L'elevada quantitat d'obres d'art de tan gran qualitat artística a la vall de Boí indica l'existència d'uns promotors poderosos, autoritats que finançaven les obres, i d'una circumstància històrica propícia.

Els grans senyors territorials de la vall eren els Erill, originaris d'Erillcastell i amb possessions per les valls de Boí, Barravés, Llevata i Sas. La seva pujança a partir del final del segle XI coincideix amb l'enorme activitat constructiva a la vall de Boí.

Es construïren i/o reconstruïren les parròquies de Sant Joan de Boí, Santa Eulàlia d'Erill la Vall, Santa Maria de Taüll, Sant Feliu de Barruera, Santa Maria de Cardet i la Nativitat de la Mare de Déu de Durro; també les petites capelles com la de Sant Quiric de Durro i altres esglésies com la de Sant Martí, al mateix poble de Taüll, i la de Sant Climent, als afores de la població.

Quan la vall va retornar a l'Urgell, l'activitat constructiva va frenar, ja que els Erill dirigiren les seves donacions cap a altres llocs, principalment cap al monestir de Lavaix, que convertiren en el seu panteó.

Detalls de les esglésies de Sant Feliu de Barruera, Sant Climent de Taüll i la Nativitat de Durro.

Boí des de les Bordes d'Erill.

Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC)

La col·lecció d'art romànic és una de les més emblemàtiques del MNAC, gràcies especialment a la sèrie excepcional de conjunts de pintura mural. El fons comprèn obres d'art català dels segles XI, XII, i XIII, que es poden confrontar amb d'altres dels àmbits hispànic i internacional. **Palau Nacional Parc de Montjuïc**
Tel.: 936 220 376
www.mnac.es

Centre d'Interpretació del romànic de la vall de Boí

Entitat que s'encarrega de la gestió de tot aquest conjunt romànic. L'obertura al públic de les esglésies, el servei de visites guiades, la promoció del conjunt i l'atenció als visitants són les funcions principals del Centre.

C. del Batalló, núm. 5
25528 Erill la Vall
Informació i reserves al
telèfon: 973 696 715
centreromantic@vallboi.com

L'ESTIL BOÍ

Entre els segles XI i XII es materialitzaren dues tendències arquitectòniques diferents a la vall. La primera, la integren les esglésies de Santa Maria de Còll i la Nativitat de la Mare de Déu de Durro; podem considerar que estan estretament vinculades amb l'obra de Santa Maria d'Alaó. El segon estil, més arcaïtzant, és el que es pot considerar l'estil propi de la vall de Boí i és el que trobem a les esglésies de Sant Climent i Santa Maria de Taüll i a Sant Joan de Boí; també, però de forma més parcial, a Santa Maria de Cardet i Santa Eulàlia d'Erill la Vall, i de forma testimonial a l'església de Sant Feliu de Barruera.

La personalitat d'aquesta arquitectura té uns trets comuns a partir dels quals es dedueix que hi devien treballar uns mateixos equips. Aquestes característiques es concentren en l'acurat treball de la pedra, en l'ús sistemàtic de columnes o semicolumnes en els suports dels arcs de separació de les naus i en una predilecció per cobrir les naus amb fusta, fet singu-

FRANCESC TUR

lar a Catalunya, on l'ús de la volta és molt antic. Aquesta elecció es podria explicar pel perill d'allaus i per la reconstrucció posterior dels edificis.

En les esglésies de l'estil Boí, el campanar de torre segueix la composició dels grans campanars de torre llombards del segle XI, però són més esvelts i tenen una acurada i modèlica situació en el paisatge. La decoració exterior mostra la mateixa influència d'estil, amb arquets cecs i bandes llombardes.

La data de referència entorn de la qual hem de situar una de les diverses fases de construcció que tingueren els edificis és l'any 1123, any de consagració de Santa Maria i Sant Climent de Taüll.

La cerimònia de consagració de les esglésies de Taüll només indica que l'activitat d'un dels tallers de pintors que treballaren a la vall és contemporània o posterior. La manca de respecte que els pintors tingueren pel marc arquitectònic és un element que reforça la idea que les esglésies feia temps que estaven construïdes quan foren decorades amb les pintures al fresc.

El conjunt de les esglésies de la vall constitueix un exemple per entendre la realitat artística dels edificis del segle XII en el seu estat més fidel. Acostumats a veure l'arquitectura romànica com a constructivista i austera, ens oblidem que els edificis que ara apreciem són el resultat d'un llarg procés històric de construccions, remodelacions o reformes i que la seva concepció original era molt diferent de la dura arquitectura de pedra, que constitueix la idea que tenim de l'arquitectura dels segles XI i XII.

La concepció plàstica de l'art romànic era d'un colorit i d'una riquesa extraordinaris, d'un cromatisme carregat de símbols que avui resulta difícil d'imaginar. És evident la riquesa dels interiors, però això no treu valor a la dels exteriors. Les façanes d'esglésies i campanars eren arrebossades i decorades amb ambicioses composicions pictòriques. També les escultures de gran format tenien el seu paper dins l'organització de l'espai litúrgic.

JOSEP M. SALA

L'església de l'Assumpció de Còll té un campanar de torre quadrada; i els dos nivells superiors són d'estil gòtic.

LA PINTURA MURAL

Al segle XII uns pintors itinerants de talla excepcional van realitzar unes decoracions pictòriques de gran qualitat artística que encara avui ens impressionen. La força estilística i de color de les pintures va tenir un gran ressò a Catalunya i va servir de model per a les generacions següents de pintors a un i altre vessant dels Pirineus.

No en sabem gaire, dels pintors de les esglésies romàniques de Boí, ja que les construccions i decoracions de les esglésies es contractaven oralment i no han quedat documents d'aquests pintors muralistes, que acostumaven a treballar en equips itinerants.

Són tres les esglésies on encara es conserva pintura mural. Aquestes pintures són al Museu Nacional d'Art de Catalunya, en la major part, des de la campanya d'adquisició realitzada per la Junta de Museus entre el 1919 i el 1923.

La decoració mural més important és la de Sant Climent de Taüll. La figura majestàtica del Crist que beneeix és una de les imatges amb més força i impacte del romànic. En desconeixem l'autor, batejat pels historiadors de l'art amb el nom de *Mestre de Taüll* o de *Sant Climent*. Del Mestre es pot deduir que es va formar en un taller important i el seu estil revela influències bizantines i de l'escola tolosana d'escultura.

Les pintures dels àngels de l'àbsis lateral de Sant Climent són clarament d'una altra mà de qualitat inferior a la del Mestre de Taüll. D'aquest pintor —conegut amb el nom de *Mestre del Judici Final*— es conserven *in situ* algunes franges decoratives.

Es conserva una gran quantitat de pintura mural a Santa Maria. Sembla que van ser tres els pintors d'aquesta església: el de l'àbsis —conegut com a *Mestre de Santa Maria*— és de qualitat molt notable, tot i que no està a l'alçada del de Taüll. El pintor de l'arc triomfal de l'àbsis meridional s'assembla molt al de Taüll. I el Mestre del Judici Final és el que pintà la resta de la decoració de les parets meridional i occidental —amb el judici final i la lluita de David i Goliat. Aquest pintor resulta més ingenu i espontani

L'STRAPPO

Strappo és el nom amb què es coneix la tècnica d'arrencada de les pintures murals. Franco Stefanoni, restaurador de l'escola de Bèrgam, junt amb els seus col·laboradors Arturo Dalmati i Arturo Cividini, va dur a terme aquesta tècnica secreta d'arrencada de les pintures romàniques de les esglésies del Pirineu català, entre els anys 1919 i 1925, contractat per la Junta de Museus.

Aquesta tècnica consisteix a aplicar sobre la pintura mural ben neta diverses capes de tela, mullades amb cola orgànica soluble amb aigua, d'origen probablement orgànic com la clara d'ou o la gelatina animal. Quan les teles s'han assecat, s'arrenquen del mur amb escarpra i martell; junt amb la tela, salta la capa pictòrica. A continuació s'embalen les teles i es traslladen al museu, on es fa el traspàs de les pintures a un nou suport tot diluint la cola orgànica amb aigua calenta per separar les teles de la capa pictòrica, com si fos un adhesiu.

i és ben lluny de la qualitat dels altres pintors.

Finalment, la decoració de l'església de Sant Joan de Boí és obra d'un altre equip de pintors, que sembla que foren els primers que van treballar a la vall de Boí. Les pintures d'aquesta església tenen un notable interès, per l'estil i, sobretot, per la iconografia romànica, com la famosa lapidació de sant Esteve, però també per altres imatges de temàtica més insòlita.

L'església de Sant Feliu de Barruera, que ha sofert diverses transformacions al llarg del temps.

FRANCESC TUR

L'església de Sant Quirc de Durro i la de Santa Maria de Cardet, les dues amb campanar d'espada.

LAUREN SANSEN

El Crist de Sant Climent de Taüll ha estat la imatge emblemàtica del romànic. Es presenta envoltat per una màndorla, i dins, les lletres gregues alfa i omega, símbol de Déu, principi i fi de totes les coses. La figura del Crist majestàtic beneeix amb la mà dreta i mostra, amb l'esquerra, el llibre obert, que reproduïx les paraules de Joan «EGO SUM LUX MUNDI»; és a dir, «Jo sóc la llum del món». Al costat, hi ha quatre àngels amb els atributs de cada evangelista. Flanquegen la composició un serafi i un querubí, els dos amb sis ales. Aquestes figures i el lleó estan plens d'ulls, que representen els ulls de Déu, que ho veuen tot. El tractament de les figures és ple de tensió. La geometrització, la riquesa de colors i l'extraordinària decisió de línies s'aprecia en tot el conjunt.

UN ITINERARI A PEU PEL ROMÀNIC MÉS DESTACAT DE LA VALL

Mentre fem senderisme per la vall de Boí podem valorar el seu llegat romànic i arquitectònic tot gaudint de l'extraordinari paisatge. En els antics i minúsculs nuclis d'aquests pobles és gairebé impossible no topar amb una església romànica només arribar-hi.

Podem prendre Taüll com a punt de partida, que compta amb dos dels conjunts artístics més coneguts de la vall. A partir d'aquí, el recorregut serà tot de baixada.

1 SANT CLIMENT DE TAÜLL. A l'entrada del poble de Taüll és evident la presència de Sant Climent. Aquest és el prototip d'església romànica de planta basilical, amb tres naus separades per columnes i coberta de fusta a dues aigües, capçalera amb tres absis i campanar de torre.

La planta basilical i l'altíssim campanar llombard mostren la singularitat que es volia donar a aquest edifici consagrat el 10 de desembre del 1123.

Possiblement els Erill van voler fundar un monestir a Sant Climent per fer-s'hi enterrar; la magnificència dels frescos, la singularitat del campanar —el més alt de la vall— i la situació de l'església ens ho fan

pensar. Després del 1140, els Erill devien perdre l'interès en aquest fi perquè la vall va passar a l'Urgell. Llavors devien preferir ser enterrats a Lavaix. Aquesta hipòtesi podria explicar la gran diferència de qualitat que hi ha entre les pintures murals de l'edifici, ja que la inversió minva considerablement.

Sant Climent de Taüll és l'església que presenta la decoració pictòrica més important de la vall. La figura del Crist majestàtic és d'una qualitat excepcional, tant pel que fa al tractament de les figures i la composició, com a la preparació de les capes pictòriques i dels pigments. L'original es conserva al MNAC. A l'església en podem veure una còpia, juntament amb altres fragments de pintura original, entre els quals destaca l'escena de Caïn i Abel.

La sensació d'equilibri, de simetria i de força que transmet el Crist assegut és evident; la seva expressió resulta gairebé hipnòtica. El Crist es mostra com a Déu totpoderós, triomfant, legislador suprem, gran creador, principi i fi, i està separat de la resta de la composició per la màndorla.

El nivell inferior, que no es conserva, devia estar decorat amb formes de cortinatges.

La composició reuneix totes les aportacions i els missatges culturals i religiosos de l'esperit d'aquells

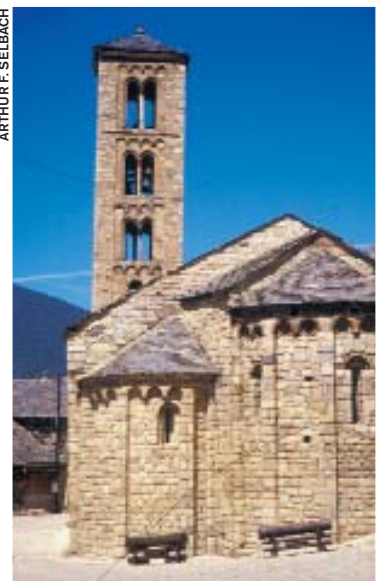
segles. El conjunt és un compendi de simbologia, fet que es pot observar en els tradicionals atributs dels quatre evangelistes, flanquejats per un serafi i un querubí. Alhora, tot un teixit de línies rectes poden ser traçades en l'espai des de diversos punts de l'absis i confluir en el gran personatge central o bé en l'emplaçament que ocupava l'altar.

A l'estiu de l'any 2001 es van descobrir nous frescos romànics a l'església de Sant Climent que completen la decoració de l'absis central. Es troben localitzats a la part superior dels arcs triomfals, especialment a la seva banda dreta i a la paret de sobre de l'absis. L'estat de conservació de totes aquestes pintures és bastant bo en general, amb variants.

2 SANTA MARIA DE TAÜLL. L'església de Santa Maria està situada al centre del poble, a la plaça. És l'única església de la vall que sembla generar l'assentament de la població al seu voltant. Aquest temple es consagrà l'11 de desembre del 1123, un dia després de la consagració de Sant Climent.

Aquest és l'altre gran conjunt de pintura mural de la vall de Boí, del qual es conserva bona part de la decoració interior. Aquest és el cicle de pintures més complet. S'hi desenvolupa un profús programa d'imatges, presidit per una epifania a l'absis central. A Santa Maria, les diferències d'estil i de qualitat existents entre l'absis central, el meridional i els murs perimetral, mostren que hi participaren diversos pintors. Actualment a l'església es pot veure una reproducció de l'absis central. L'absis de Santa Maria és presidit per una Verge Maria força hieràtica que serveix de tron al Nen Jesús. Al voltant de la màndorla, els Reis Mags en actitud d'oferir. A la clau de l'arc es veu l'anyell de Déu, a banda i banda del qual hi havia les ofrenes d'Abel i potser de Maliquisedec, de clar sentit eucarístic. A la volta de l'arc presbiteral immediat, hi devia haver la *Maiestas Domini* i, a banda i banda, els evangelistes Marc i Joan, entre un serafi i un querubí, que tenen cos humà i cap d'animal, el simbòlic res-

A l'absis de Santa Maria de Taüll, l'epifania amb el Nen Jesús assegut a la falda de la Mare de Déu difon harmonia i un ric cromatisme. Els Reis Mags se situen al seu voltant i encarnen les tres edats de la vida de l'home i també totes les nacions vingudes per adorar l'Infant. Sota les imatges de la volta, els apòstols o l'església militant. Hi destaquen també els magnífics medallons circulars amb representacions d'animals fantàstics i mítics, una valuosa aportació iconogràfica.

Les dues esglésies de Taüll. Sant Climent, a l'esquerra, i Santa Maria, a dalt.

Sant Joan de Boí té capçalera amb tres absis, el central modificat i els laterals semicilíndrics. El campanar de torre quadrada és adossat, i el darrer pis és una modificació posterior.

Un mestre pintor anònim és l'autor d'aquestes pintures de gran simplicitat i notable creativitat plàstica. Ressalta pel seu dinamisme i realisme. La narració del martiri de sant Esteve –mor apedregat– té tot el dramatisme que havia de copsar l'home medieval. Els cossos dels botxins segueixen una corba imaginària que dona sensació de moviment i que conflueix en el personatge principal, sant Esteve, de majors dimensions que la resta. El màrtir, de genolls, ulls i mans engrandits en desmesura, prega i implora misericòrdia a Déu pels seus botxins, amb una actitud serena que rep la força de Déu per acceptar el martiri. La presència de Déu és representada per la mà encerclada en actitud de beneir i projectant raigs, símbols de vida i poder.

pectiu: de lleó i d'àguila. A la paret meridional apareixen escenes superposades en dos registres. En el registre inferior, hi ha escenes de la història de la redempció. A tocar de l'absis lateral, hi trobem Herodes, amb els tres Reis Mags al costat, que visiten i adoren l'Infant. A les columnes de la nau i als intradosos dels arcs, s'hi representen imatges de sants i profetes; la situació d'aquestes imatges simbolitza el paper que tenen com a elements que carreguen amb el pes de l'església. A la paret occidental, hi ha el *Judici Final*, obra de l'anomenat *Mestre del Judici Final*. Hi falta la part central, on hi devia haver la imatge de Crist, per jutjar els vius i els

morts. L'infern es representa just al costat, al capdavall de la nau septentrional i també al mur sud, entre el campanar i la paret occidental. Al seu costat, separada del *Judici* per una columna, hi ha la lluita de David i Goliat, que representa la lluita del bé contra el mal.

Desde Taüll un quilòmetre i mig ens separa de la parada següent: Boí. És un recorregut curt i fàcil de fer per un bonic sender que travessa tot de prats.

3 SANT JOAN DE BOÍ. L'església de Sant Joan es troba a l'entrada del poble, just al costat de la gran roca que amaga el nucli antic de Boí. Sant Joan de Boí és l'església que conserva més elements arquitectònics del primer moment constructiu a la vall, que es produeix al segle XI. De planta basilical –com Sant Climent i Santa Maria–, és un edifici de tres naus separades per arcades que descansen sobre columnes massisses. És coberta de fusta i pissarra de doble vessant i té una capçalera de dues absidioles semicirculars i absis central, modificat durant els segles XVII i XVIII. El campanar, adossat a la façana sud, és de planta quadrada i té tres pisos d'altura. Els dos primers conserven decoració llombarda, i l'últim és un sobreàlçament posterior.

Boí també té un dels primers conjunts de pintures del romànic català, del 1100 aproximadament. La pintura conservada es concentra a les naus laterals i als arcs de separació de les naus. La seva iconografia representa, en línies generals, la història de la redempció. En l'última restauració es va voler donar a l'església un aire al més aproximat possible a l'aspecte que tenia al segle XII. Amb l'objectiu d'entendre la impres-

escena amb tres joglars: dos d'ells fan malabarismes i proves de destresa mentre el tercer toca la rota, un instrument musical semblant a la lira. La façana exterior estava decorada amb una teofania centrada per un gran àngel i sants; avui dia, però, resta tot molt esborrat –decoració més tardana que la resta de pintures de l'interior. La decoració dels absis no s'ha conservat. A la façana nord s'obre el portal de l'església. En principi aquesta façana estava coberta per un porxo que va protegir la important pintura exterior, duta a terme posteriorment (segle XII). Actualment, hi podem veure una còpia de l'original, que es conserva al MNAC. Al pòrtic exterior de l'església, s'hi representen escenes de la vida militar, grafits amb dibuixos de castells i genets, valuosa mostra de la vida quotidiana durant l'etapa romànica.

4 SANTA EULÀLIA D'ERILL LA VALL. A 1 km de Boí, a través d'un esplèndid paratge, s'arriba a l'última de les principals esglésies de la vall, la de Santa Eulàlia. Es tracta d'un edifici d'una sola nau i hi apreciem un porxo amb arcades i pilars que no hem vist a les tres esglésies anteriors. Santa Eulàlia ens ofereix un esvelt campanar de sis pisos amb finestres geminades. Aquí hi trobem les talles de fusta més destacades de la vall de Boí; són les imatges del *Davallament* d'Erill la Vall. Van ser descobertes el 1907 i en l'actualitat és difícil apreciar el conjunt complet, ja que dues de les figures es conserven al MNAC i les cinc restants són al Museu Episcopal de Vic. Al centre apareix Crist, sostingut pel Josep d'Arimatea que té a la seva dreta. A l'altre costat, Nicodem desclava el cos. A banda i banda, simètricament, apareixen la Mare de Déu, que fa el gest de sostenir el braç penjant de Crist, i sant Joan, que duu la mà dreta a la cara amb un gest d'emotivitat. Als extrems se situen les figures dels lladres, Dimes i Gestes.

La informació que ens ha arribat sobre els tallers que feien aquestes obres és molt escassa. El *Davallament* d'Erill la Vall ha donat nom a un d'aquests possibles tallers, el *Taller d'Erill*.

Església de Santa Eulàlia d'Erill la Vall, amb el seu esvelt campanar i el porxo amb arcades.

El conjunt d'Erill transmet un caràcter greu i sobri, dominat per l'espiritualitat. Aquesta impressió seria molt diferent si s'hagués conservat amb la policromia original. Ara només en podem apreciar algunes restes.

LA RUTA DEL ROMÀNIC

per la xarxa de camins de l'Alta Ribagorça

El camí de l'Aigua és un dels eixos principals d'aquesta xarxa. Es tracta d'una ruta que ressegueix el curs dels rius Noguera Ribagorçana i Noguera de Tor i uneix el monestir de Lavaix amb el balneari de Caldes de Boí. La llargària total del camí és de 26 km, i té un desnivell de 640 m.

Al llarg del seu recorregut, el camí travessa un paisatge variat: prats, rouredes, pinedes i ambients fluvials amb vegetació aquàtica i de ribera, amb l'afegit del valor arquitectònic, històric i cultural de les poblacions per on passa.

Endinsada en un paisatge típicament pirinenc, la vall de Boí ens ofereix un seguit de camins, traçats ancestralment entre els seus pobles.

ELS ATRACTIUS DE LA VALL:

- **EL PARC**
www.parcscatalunya.net/aiguestortes.htm
www.mma.es/parques/lared/aigues/index.htm
- **EL BALNEARI**
www.caldesdeboi.com
- **BOÍ TAÜLL RESORT**
www.boitaullresort.com
- **ESPORTS**
www.valldeboi.com

MIREIA IBÁÑEZ

BOÍ – ERILL LA VALL

Duració: 45 min

Altura: 1.280 m (Boí) / 1.272 m (Erill la Vall)

Identificacions del camí: color vi

Distància: 1 km

En un dels punts més amagats de la vall, en un paratge esplèndid, creuem la Noguera de Tor per la palanca que permet superar el llit del riu, en un tram rocallos i des d'on podem contemplar les truites.

ERILL LA VALL – BARRUERA

Duració: 1 h 30 min

Altura: 1.272 m (Erill la Vall) / 1.096 m (Barruera)

Identificacions del camí: color groc

Distància: 3 km

Seguint pel fons de la vall, aquest antic camí de ferradura, per on avui encara passen els ramats d'ovelles, podem gaudir d'un espai obert i veure els pendents de la vall, els cims que l'envolten i, tot seguit, el curs de les aigües del barranc de Basco en el punt de confluència amb la Noguera de Tor.

CALDES DE BOÍ – ERILL LA VALL

Duració: 2 h 15 min

Altura: 1.460 m (Caldes de Boí) / 1.272 m (Erill la Vall)

Identificacions del camí: color vermell

Distància: 5 km

Endinsat en la vall, aquest sender ombrívol travessa boscos d'avellaner i boix, molt comuns en el paisatge de la contrada. Durant el recorregut, hi trobarem rierols que baixen pels barrancs i aporten les aigües a la Noguera de Tor.

En les clarianes que ens ofereix podem contemplar la carena de muntanyes amb alguns dels cims més alts de la vall i l'entrada a la vall de Sant Nicolau, un dels accessos al Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici.

TAÜLL – BOÍ

Duració: 45 min

Altura: 1.500 m (Taüll) / 1.280 m (Boí)

Identificacions del camí: color taronja

Distància: 1,5 km

Sender frondós que segueix un tram del GR 11.20 i recorre prats de dall. Regat per tot de rierols que baixen embarrancats i que aporten les aigües al riu Sant Martí, és un recorregut curt i molt bonic.

BOÍ – BARRUERA

Duració: 1 h 30 min

Altura: 1.280 m (Boí) / 1.096 m (Barruera)

Identificacions del camí: color blanc

Distància: 3 km

Aquest camí, que té un tram comú amb el de Durro, és un mirador fabulós des d'on es pot contemplar la contrada. El recorregut, que travessa bancals i prats de pastura per al bestiar i on es conrea el farratge, conserva l'encant dels camins de ferradura, amb trams empedrats i parets de pedra.

DURRO – BOÍ

Duració: 1 h 30 min

Altura: 1.387 m (Duro) / 1.280 m (Boí)

Identificacions del camí: color blau cel

Distància: 2,5 km

Aquest camí, que segueix un tram del GR 11.20, per la senda coneguda com «El Pagó», ens ofereix unes vistes fantàstiques de la vall, ja que corre enlairat per damunt seu i ens permet gaudir d'un fabulós balcó natural des d'on queden al descobert les seves característiques geològiques. És una cabanera, camí que s'utilitza en la transhumància de les ovelles cap a terrenys elevats de pastura. Durant la nit de Sant Joan, en el tram més proper a Boí, hi baixen les falles.

DURRO – BARRUERA

Duració: 1 h 30 min

Altura: 1.387 m (Duro) / 1.096 m (Boí)

Identificacions del camí: color blau marí

Distància: 2,5 km

Aquest camí segueix el curs del barranc Gros de Durro. Sorpren per la frondositat del bosc i per la diversitat d'espècies i el nombre de fonts que hi ha, que sorgeixen de formacions de pedra calcària.

DURRO – SARAÍ

Duració: 2 h 30 min

Altura: 1.387 m (Duro) / 1.337 m (Saraià)

Identificacions del camí: color verd

Distància: 7,5 km

Aquest camí comparteix un tram comú amb el camí de Barruera. El recorregut s'estén entre boscos típics d'estatge pirinenc fins a arribar al poble mig enrunat de Saraià, on només es pot arribar a peu.

ROMÀNIC PER A EXCURSIONISTES

SANT CLIMENT DE TAÜLL

- Església de planta basilical, amb tres naus separades per columnes.
- Capçalera amb tres absis semicilíndrics.
- Campanar adossat, de torre quadrada i sis pisos.
- Decoració escultòrica exterior als absis i al campanar amb fris de dent de serra, arcuacions cegues i bandes llombardes.
- Importants pintures murals a la capçalera, que es conserven al MNAC. *In situ* es poden veure altres fragments originals restaurats i també algunes reproduccions.

SANTA MARIA DE TAÜLL

- Església de planta basilical, amb tres naus separades per columnes.
- Capçalera amb tres absis semicilíndrics.
- Campanar de torre quadrada, integrat a l'edifici.
- Decoració escultòrica exterior als absis i al campanar amb fris de serra, arcuacions cegues i bandes llombardes.
- L'interior del temple estava completament decorat amb pintures murals, arrencades entre el 1919 i el 1923; es conserven al MNAC.
- Cal destacar-ne les escenes del Judici Final, de l'infern i, a l'absis central, la còpia de les pintures de la Maiestas Mariae amb l'Infant, els apòstols i animals del bestiar.

SANT JOAN DE BOÍ

- Església de planta basilical, amb tres naus separades per columnes.
- Capçalera amb tres absis, el central modificat i els laterals semicilíndrics.
- Campanar de torre quadrada adossat a la façana sud, el darrer pis és una modificació posterior.
- Les pintures murals originals es van arrencar entre el 1919 i el 1923, actualment s'han fet còpies de les pintures murals a l'interior i a l'exterior.
- Entre les pintures cal destacar el repertori del *Bestiari*, la *Lapidació de Sant Esteve* i l'escena dels músics i malabaristes.

SANTA EULÀLIA D'ERILL LA VALL

- Església d'una nau i capçalera amb absis trevolat semicilíndric.
- Campanar adossat de sis pisos i finestres geminades, amb decoració escultòrica d'arcuacions cegues i dents de serra.
- Porxo amb arcades i pilars.
- En l'interior es pot veure la còpia del conjunt del *Davallament* format per set talles de fusta; els originals es conserven al MNAC, a Barcelona, i al Museu Episcopal de Vic (MEV).
- En el cor s'ha habilitat un espai d'exposició permanent que permet conèixer la història de l'edifici.

LA NATIVITAT DE DURRO

- Església d'una nau; no conserva la capçalera original amb tres absis.
- Coberta amb volta de canó.
- Campanar de torre quadrada adossat al mur nord, a la capçalera, amb decoració llombarda d'arcuacions i dent de serra.
- Fris escacat i arcuacions a la part superior dels murs sud i nord.
- Porxo que protegeix la portada.
- Decoració escultòrica de la portada amb columnes i capitells, arquivolta amb escacat i crismó.
- Forrellat de forja medieval.
- Retaules barrocs dels segles XVII, XVIII i XIX.

SANT QUIRC DE DURRO

- Església d'una nau i capçalera amb absis semicilíndric, coberta amb volta de canó.
- Teulat de doble vessant amb llosa de pissarra.
- Campanar d'espadanya.
- En l'interior es pot veure la còpia del frontal de l'altar romànic, la imatge gòtica de Santa Julita i Sant Quirc i el retaule barroc.

SANT FELIU DE BARRUERA

- Església d'una nau i capçalera amb dos absis semicilíndrics, decoració escultòrica exterior d'arcuacions i bandes llombardes.
- El campanar està adossat al mur sud; els dos primers pisos són d'estil romànic i els superiors corresponen a reformes del segle XVI.
- L'església ha sofert diverses transformacions en el decurs del temps: porxo, capelles, portada d'estil gòtic.
- Forrellat de forja medieval.

SANTA MARIA DE CARDET

- Església d'una nau i capçalera amb absis semicilíndric.
- Decoració escultòrica d'arcuacions, dent de serra i bandes llombardes.
- Campanar d'espadanya.
- Cal destacar-ne l'adaptació al fort pendent de la muntanya, el desnivell és aprofitat per ubicar-hi la cripta.
- El forrellat de forja medieval és força interessant.

L'ASSUMPCIÓ DE CÓLL

- Església d'una nau i capçalera amb absis semicilíndric.
- Decoració escultòrica d'arcuacions cegues que ressegueixen la part superior de tot el perímetre de l'edifici.
- Campanar de torre quadrada; els dos darrers nivells són d'estil gòtic.
- Portada decorada amb doble joc de columnes, capitells esculpits, arquivolta amb escacat i crismó molt treballat.
- Forrellat de forja medieval.